

Richard Sennett: När karaktären krackelerar. Personliga konsekvenser av att arbeta i den nya kapitalismen

Atlas, Stockholm, 2000 (The Corrosion of Character. The Personal Consequences of Work in the New Capitalism. W. W. Norton, New York, 1998. Översättning: Marianne Öjerskog)

Samhället och arbetslivet genomgår ständiga förändringar. Under de två senaste seklen har jordbrukarsamhället ersatts av industrisamhället och senare av tjänstesamhället. Idag talar vi om att samhället och arbetslivet utmärks av ökad globalisering, flexibilisering och polarisering. Företagen och arbetskraften konkurrerar över hela klotet. Kraven på lönsamhet ökar och därigenom blir det legitimt för företagen att diktera villkoren för när, var och hur produktionen skall förläggas. Polariseringsen tar sig olika uttryck: det finns en polarisering i tid mellan de arbetslösa och de sönderstressade övertidsarbetande. Och det finns en ekonomisk polarisering mellan kärnarbetskraften och de i arbetskraftens periferi. Också avståndet vad gäller ekonomisk bärkraft mellan centrum och periferi i geografiskt hänseende tycks öka, trots förbättrade kommunikationer och IT-utveckling.

I sin bok *När karaktären krackelerar*, som nu översatts till svenska, diskuterar och reflekterar sociologen Richard Sennett kring hur det nya arbetslivet påverkar människors karaktär. Hans slutsatser är knappast försiktiga eller tillbakahållna. Han menar att det nya arbetslivet på ett mycket genomgripande sätt påverkar människors kärna och förhållningssätt. Utifrån ett antal exempel diskuterar han hur moraliska värderingar undergrävs av den nya kapitalismen och hur människors känsloliv påverkas av

krav på ökat risktagande och ständiga förändringar.

Utgångspunkten i boken är Sennetts möte med Rico, en relativt ung elektronikingenjör, med arbetslivserfarenhet från den moderna konsult- och databranschen. Rico och hans familj har flyttat många gånger under hans fjorton år i arbetslivet, såväl på grund av Ricos som hans hustrus karriärer. Anledningen till detta har varit nedskärningar och företagsnedläggelser, samt svårigheter att förena de bägge makarnas arbeten. När Sennett och Rico möts har Rico öppnat ett eget konsultföretag, med skiftande tillgång på uppdrag. Trots att Rico och hans hustru har goda inkomster utmärks deras yrkesliv av kortsiktiga åtaganden, risker och bristande kontroll över framtiden.

Vilken betydelse har denna kortsiktighet för mänskliga relationer och för den mänskliga "karaktären"? Nu definierar inte Sennett exakt begreppet "karaktär", men det innehåller bl a en etisk aspekt, där plikt känsla, pålitlighet, arbetsmoral och målmedvetenhet ingår som viktiga beståndsdelar. Dessa är alla egenskaper som kräver ömsesidighet och pålitlighet i sociala överenskommelser för att utvecklas. Arbetsmoral kräver exempelvis att tiden används på ett disciplinerat sätt och att man inser värdet av fördröjd belöning. Detta är svårt att upprätthålla i ett system, där institutioner förändras i snabb takt.

Kortsiktigheten är, enligt Sennett, ett utmärkande drag i det moderna arbetslivet. En annan aspekt är det ökade risktagandet. Entreprenörer eller personer som är villiga att ta risker är viktiga pådrivare i samhällsutvecklingen. Men i det moderna arbetslivet, menar Sennett, är risktagandet inte längre förbehållet professionella investerare eller ovanligt äventyrliga personer. Att ta risker blir alltmer en daglig nödvändighet som axlas av de breda massorna.

Hur klarar då den vanliga människan detta? Här refererar Sennett till psykologen Amos Tversky som i empirisk forskning funnit stöd för att människor vanligen tänker mer på förluster än vinster när de tar risker såväl i yrkesliv som i andra sammanhang. Risktagande kanske passar speciella människor, som måste leva i livets marginal för att uppleva meningsfullhet och livskänsla. Men när risktagandet ingår i ett strukturellt system, där också ”vanliga” människor ständigt utsätts, ökar sannolikheten för att den egna självkänslan och förtroendet för framtiden urholkas.

En annan aspekt i det moderna arbetslivet som Sennett behandlar är gruppssamverkan – teamwork. Hans beskrivning av detta är negativ och drastisk:

Där hyllas lyhördhet mot andra, och där krävs sådana ”mjuka egenskaper” som att kunna lyssna bra och att vara samarbetsvillig. Men framför allt betonas arbetslagets anpassningsförmåga till rådande omständigheter. Teamwork är den arbetslivsideologi som passar en flexibel samhälls-ekonomi. Trots all flåshurtig entusiasm som den moderna företagsledningen utvecklar kring lagarbete inom industrin och näringslivet, är och förblir det en i grunden ytlig ideologi. Teamwork är den förnedrande ytligheten satt i system (s 138).

I en organisation byggd på gruppssamverkan har den auktoritära chefen dragit sig undan från ansvar. I stället är det meningen att grupptricket från arbetskamraterna skall göra chefens jobb. Detta, i samverkan med den ytliga anpassningsstrategi som, enligt Sennett, utmärker människor som arbetar i gruppssamverkan skapar en ny människotyp: den ironiska människan. Detta är en människa som aldrig riktigt kan ta sig själv på allvar, eftersom hon är medveten om att villkoren för hur hon identifierar sig själv ständigt förändras. Och ett samhälle kan inte baseras på ironi, där man ständigt tvekar om sig själv och sina grundläggande värderingar, menar Sennett.

De tema jag här berört omfattar endast en del av de aspekter av det moderna arbetslivet som behandlas i boken. Som framgår målar Sennett med breda penseldrag. Och det är intressanta och ofta icke-triviala iakttagelser och slutsatser som poängteras, även om de empiriska och teoretiska argument som används ofta är väl skissartade och subjektivt tolkade. Men självfallet finns invändningar mot Sennetts resonemang. Drar han inte lite för stora växlar på den utveckling han ser? Är verkligen kortsiktighet och osäkerhet i arbetslivet nya fenomen för alla grupper av människor? I ett längre tidsperspektiv är frågan självklar att ställa. Utmärktes inte arbetslivet för statarna i 1800-talets Sverige eller för lantarbetarna i USA av kortsiktighet och brist på kunskap om framtiden? Nu arbetar inte Sennett i detta längre tidsperspektiv, utan i realiteten jämför han arbetslivet i slutet av 1900-talet med arbetslivet för ett kvarts sekel sedan. Då gjorde han nämligen en studie med likartade frågeställningar och det är denna han jämför med. Men hur har arbetslivet under denna period utvecklats för kvinnorna? I de flesta fall har kvinnornas arbetsliv blivit

mer stabilt och långsiktigt än tidigare. Men den institution som för kvinnornas del var kopplad till försörjning och stabilitet, nämligen äktenskapet, har å andra sidan blivit mer "flexibel" och innehåller mer av risktagande. Arbetslivet är en institution som har betydelse för människors liv, men det är inte den enda, och frågan är om man kan analysera sådana djupgående förhållanden som moral och etiska överväganden genom att endast se till arbetslivet.

Men Sennetts bok bör läsas utan alltför kritiska ögon. Hans drastiska formuleringar och ofta fyndiga analyser av ett samhälle som snurrar i allt snabbare takt är roande och intressanta. Det snabba tempot i dagens arbetsliv avspeglar sig dock tyvärr i korrekturläsningen av boken. Omkastade bokstäver och oavslutade ord förekommer, ett felaktigt årtal (såvitt jag kan förstå, s 171), liksom ett felstavat "Storbrittanien" (s 222).

Docent **Ulla Arnell Gustafsson**
Arbetslivsinstitutet